

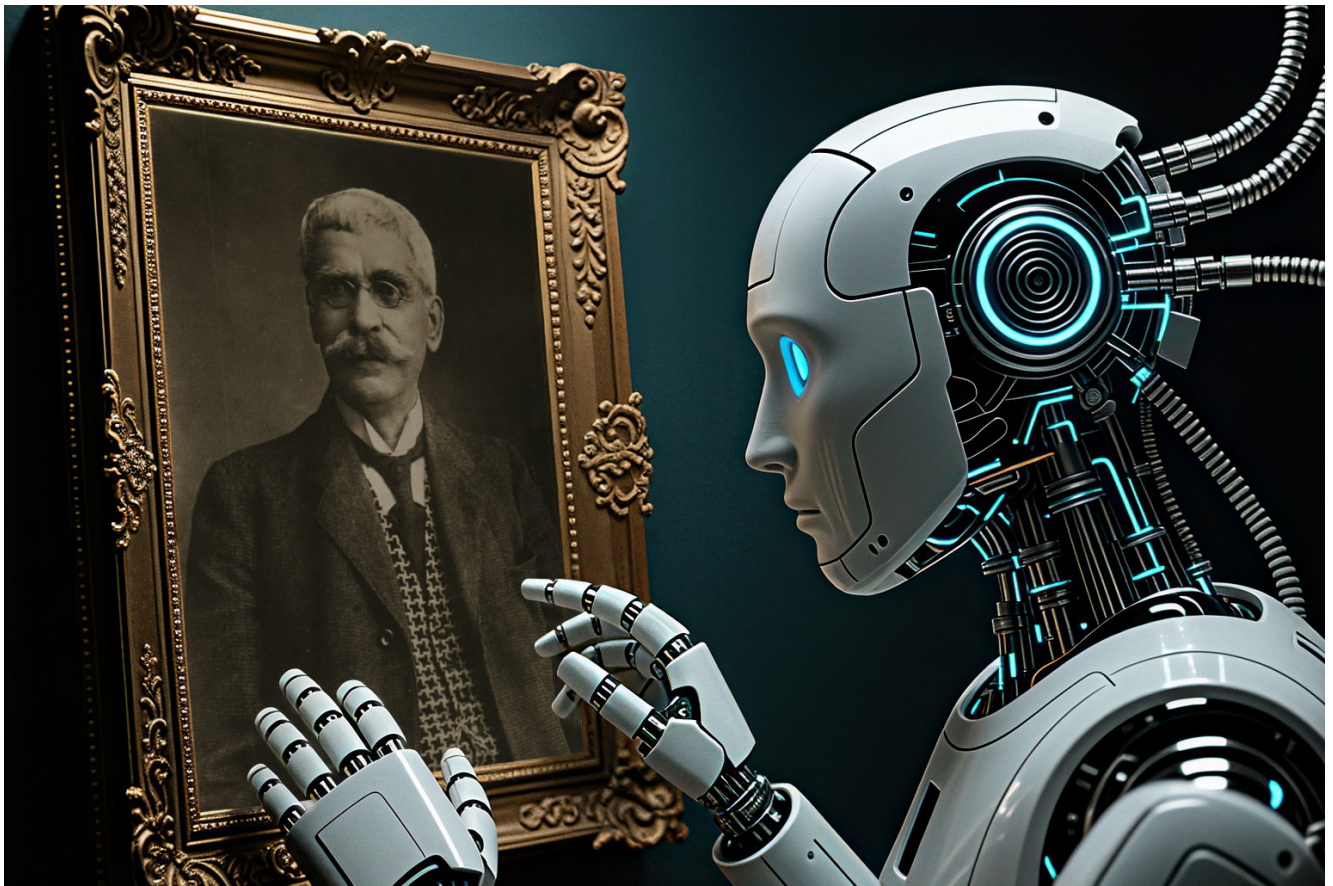
ЖИВИЯТ ВАЗОВ

ПРОЕКТ "ЖИВИЯТ ВАЗОВ"

Дигитално възкресение на Патриарха на българската литература

Дата: 27.09.2025 г.

Версия: 1.0

© КРЕАТИВНИ РЕШЕНИЯ ООД

<https://cs-bg.biz> / office@cs-bg.biz

инж.физ. Владимир Филипов - Управител на "Креативни решения" ООД, тел. +359/887 214-555

ИЗГУБЕНИЯТ ГЛАС НА ПАТРИАРХА

Историческо разследване на една мистерия от 1892 г.

В Глобалната мрежа може да намерите една груба мистификация. В златният фонд на Българското национално радио се пазела безценна реликва – пукаш, едва доловим запис от 1921 година. Там един уморен от пишните чествания на неговия юбилей, 71-годишен Иван Вазов рецитира с треперещ глас „Опълченците на Шипка“. В това твърдение няма и зрънце истина. Това е откровена лъжа и ако попитате за записа в радиото ще ви отговорят, че запис на гласа на поета никога не е съществувал и те не разполагат с такъв. Но запис все пак е правен! Има една история, случила се три десетилетия по-рано, когато младият поет и виден общественик е в разцвета на силите си, а Пловдив е домакин на събитие, което променя България завинаги – Първото българско земеделско-промишлено изложение от 1892 година.

Искаме ще ви разкажем една поучителна история за технологични чудеса, предприемчиви комерсанти, държавни пари и икономическа логика, които в купом вероятно са довели до изчезването на едно национално богатство.

Следата „Иозеф Бергер“

След внимателно проучване на спомените на съвременници на Вазов, в търсене на следи за неговия глас, попаднахме на нещо изключително интригуващо. В спомените на Никола Данчов (1878 - 1956) открихме важна улика, която ни насочи към далечната 1892 г., а нашето разследване тръгна по „гореща следа“. Проучихме цифровизираните архиви на вестник „Нашето първо изложение“ (1891-1892) и търсенето ни се увенча с успех! Запис на гласа на Патриарха на българската литература все пак е правен. В Брой 34 на „Нашето първо изложение“ от 8 август 1892 г., в скромната рубрика „Новини“, се крие интересна подробност. Редакцията цитира дописка от пловдивския вестник „Свобода“, която гласи:

„Отъ 5—6 дни въ града ни е пристигналъ г. Иозефъ Бергеръ съ единъ Единсоновъ фонографъ, който е изложенъ за публиката въ хотелъ «България»...“

И допълва със собствен коментар: *„Г-нъ Бергеръ е заявилъ вече формално да натъкми фонографътъ въ изложението.“*

Кой е Йозеф Бергер (Josef Berger) ?

Все още не сме завършили проучването на личността на г-н Бергер, но фактите очертават профил на класически предприемач от края на XIX век - вероятно австрийски или чешки поданик. Той идва в Пловдив още през юни/юли – месеци преди откриването на Първото българско изложение и се настанява в „България“. Хотелът, в буквалният смисъл на думата, е социален и политически център на Пловдив. Собственост е на крупния предприемач В. А. Христофоров. Там, във фойето, г-н Бергер демонстрира чудото на техниката пред елита – министри, членове на Управителната комисия на изложението, богати търговци и интелектуалци.

Маркетинговата кампания е повече от успешна!

<https://cs-bg.biz> / office@cs-bg.biz

инж.физ. Владимир Филипов - Управител на „Креативни решения“ ООД, тел. +359/887 214-555

Локализиране на „Павилион 17“

Финансовите отчети на изложението разкриват последвалите събития. В списъка с разходите за строителство, открит в края на архивите, фигурира самостоятелен обект:

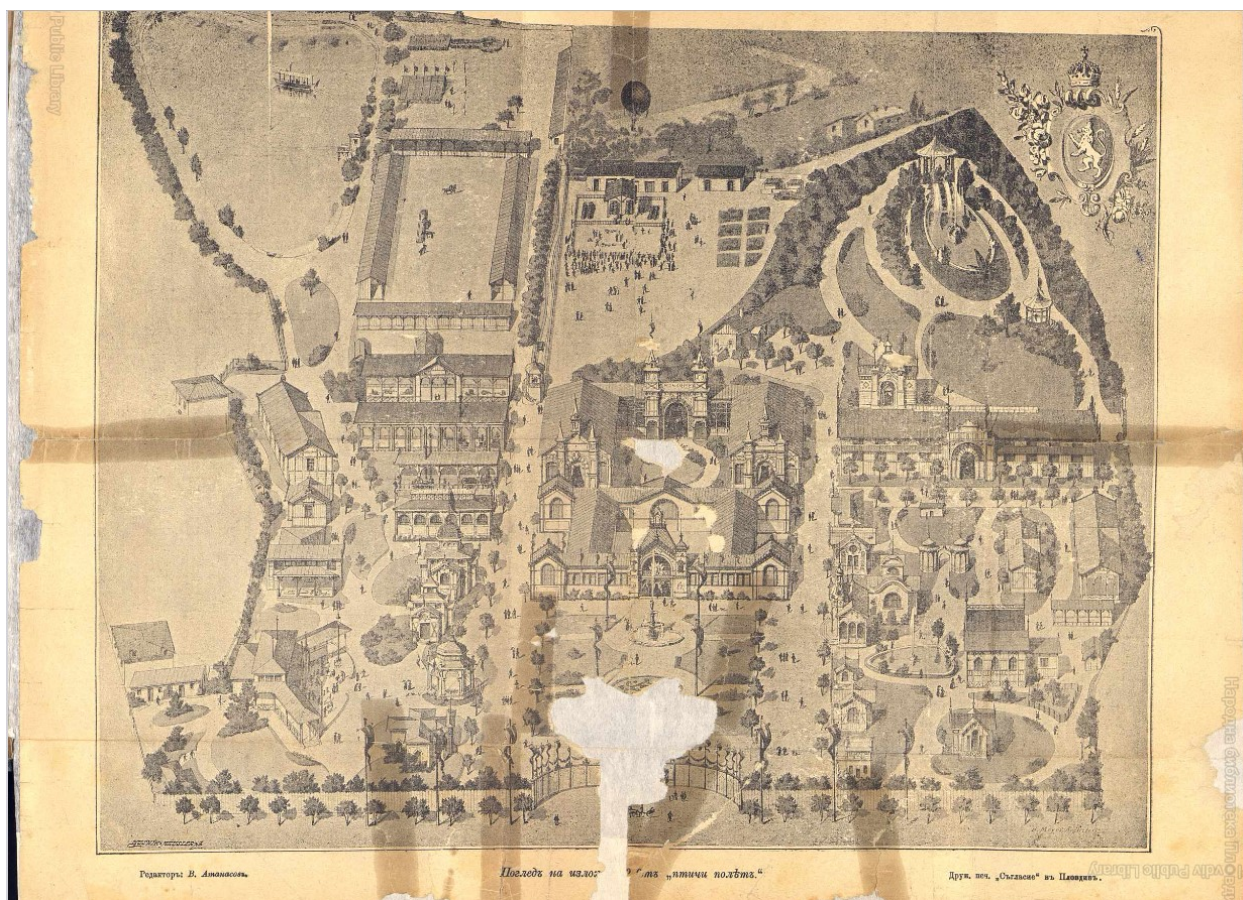
„№ 17. Павилионъ за фонографъ . . . 2000 лева“

За сравнение – обикновен павилион за бирария е струвал 500 лв. Сумата от 2 000 златни лева говори за солидна, специално конструирана постройка. Още по-интересното е, че павилионът е платен от бюджета на Комисията. Вероятно е сключена концесия: Държавата осигурява „сцената“ (проучванията ни дават известно основание да твърдим, че това е павилион от изложение в Загреб пренесен в Пловдив, както подсказва обява в Брой 7 на вестника), а г-н Бергер осигурява „шоуто“ и техниката.

Къде точно се е намирал фонографът?

Много карти и схеми от епохата са противоречиви. Например, проектите за разположението на изложбените площи в броевете от януари се разминават с фактическата реализацията през август, но брой 35, страница 7, слага край на спора за точното място на фонографа:

„Тоя фонографъ се намира въ малкия павилионъ, щомъ се влѣзе прѣзъ главния входъ въ изложението, на лѣва страна до Турския павилионъ.“

Снимка: Цифров архив на Народна библиотека "Иван Вазов", гр.Пловдив

<https://cs-bg.biz> / office@cs-bg.biz

инж.физ. Владимир Филипов - Управител на "Креативни решения" ООД, тел. +359/887 214-555

ЖИВИЯТ ВАЗОВ

Архивните снимки и литографии потвърждават: Вляво от грандиозния главен вход, залепен до екзотичната архитектура на турската експозиция, се намира кокетната постройка на павилион № 17. Иван Вазов го посещава няколко пъти през лятото на 1892 г. Води и приятели там.

Технологията: „Октоподът“ на Едисон

Снимката от Брой 35 е единственото визуално доказателство за експонирания на първото българско изложение фонограф. Очевидно, това не е детска играчка с рупор.

Снимка: Цифров архив на Народна библиотека "Иван Вазов", гр.Пловдив

Фотографията показва тежка, професионална машина, поставена върху масивна маса. Под масата се виждат стъклени буркани – това са мощни мокри батерии (вероятно *Grenet cells*), захранващи електромотора. Това идентифицира модела като **Edison Class M (Electric)** – „Ролс-Ройсът“ на фонографите за онова време.

Най-важният детайл обаче са висящите гумени тръби - 10 на брой, които придават на машината вид на октопод. Това е т.нар. *listening gallery* (слушателска галерия). Тя позволява на няколко души едновременно да си сложат слушалките в ушите и да чуват един и същи запис. Този

<https://cs-bg.biz> / office@cs-bg.biz

инж.физ. Владимир Филипов - Управител на "Креативни решения" ООД, тел. +359/887 214-555

технически детайл обяснява напълно мемоарите на Н. Г. Данчов, според които Вазов, Заимов и Антон Митов са слушали *заедно*. Те са били свързани в обща мрежа около машината на Бергер.

Срещата: Поетът като екскурзовод

Мемоарите на Н. Г. Данчов ни рисуват картина, която противоречи на стандартната представа за Иван Вазов като тежък, недостъпен монумент. Тук виждаме един любопитен, по детски ентусиазиран човек, който влиза в ролята на гид и води приятелите си целенасочено при звукозаписната машина:

„Отидохме да видим фонографа... Вазов каза най-напред нещо, а след това и ние“, разказва лаконично летописецът.

Това изречение е ключово. То разкрива, че Вазов вече е познавал мястото и машината – вероятно от онези демонстрации в хотел „България“ и по-ранни посещения на павилион № 17 (със сигурност поне още едно, но е много вероятно да го е правил няколко пъти).

Логиката на пазара

Разследването ни разкри стряскащ финансов дисбаланс. Входът за цялото Изложение е 50 стотинки (а за групи – още по-малко). Входът за павилиона на г-н Бергер е 1 лев. Защо е тази надценка? Очевидно, защото той разполага с уникална стока и работи с много скъп консуматив. Справка с цените от 1892 г. показва, че един празен восъчен цилиндър (*Brown Wax blank*) е струвал между 50 и 75 американски цента. С транспорта до Пловдив, митата и търговската надценка, себестойността на една „восъчна тръба“ е достигала за предприемача около 3 златни лева и тук започва да работи безпощадната логика на пазара.

Технологията на „Бръсненето“

Фонографите от клас „М“, какъвто виждаме на снимката, са имали вградена или прикачена приставка за т.нар. shaving (бръснене). Тя представлява малко сапфирено ножче, което механично изстъргва (обелва) горния микрон от восъка, където са нарязани звуковите бразди. Резултатът? Старият запис изчезва безследно, а повърхността става гладка и готова за новия клиент. Един цилиндър е можел да се „бръсне“ между 20 и 50 пъти.

Трагична хипотеза: Ако г-н Йозеф Бергер не е осъзнал, че пред него стои „Българският Виктор Юго“, (напълно възможно е изобщо да не е познавал „важните“ хора, които са го посещавали) или ако никой от групата не е предложил да откупи записа на място, съдбата на цилиндъра е била решена още в момента, в който тримата са напуснали павилиона. Гласът на Иван Вазов е бил физически изстърган, превърнат във восъчни стърготини, за да се освободи място за следващия посетител, който стиска левче в ръка.

Големите виновници: Не търговецът, а държавата

Лесно е да обвиним предприемачът, че е изтрил гласа на Вазов заради печалба, но той дошъл с предварителната нагласа да покаже своята изключителна атракция и да си тръгне по-богат.

Истинската драма се крие в счетоводните книги на самото Изложение. Документите показват, че Управителната комисия е платила 2 000 златни лева за построяването на Павилион № 17. Държавата е инвестирала огромна сума в сградата, за да осигури зрелище за народа, но никой – нито министрите, нито организаторите, нито интелектуалният елит – не се е досетил да инвестира 20-ина лева в "съдържанието". Цената на един вечен запис е била смешна на фона на бюджета на Изложението! Срещу стойността на един обяд в ресторанта на Мориц Рат, България е можела да откупи цилиндрите с гласовете на Княз Фердинанд, Стефан Стамболов, Иван Вазов и др.

Историческа късогледост

През 1892 г. младата българска държава гради мостове, железници и фабрики. Тя уверено крачи в настоящето и гледа в бъдещето, но все още няма сетива за "архивиране на мига". За тогавашните управници фонографът е бил просто панаирджийска играчка, "латерната на Едисон", а не инструмент за съхранение на мигове история. Събирали са снопи жито и мостри от платове за музея, а нематериалното богатство – гласът, словото, интонацията – е било оставено на произвола на комерсиалната въртележка.

Вратичката на надеждата

И все пак, историята обича парадоксите! Йозеф Бергер е имал подчертан търговски нюх. За да привлича клиенти, които да изплащат разходите му, е имал нужда от „демонстрационна мостра“ – запис с перфектно качество и известен глас, който да пуска на тълпата:

„Елате да чуете Поета!“.

Записът на бай Марко от н-ското село няма кой знае каква рекламна стойност, но гласът на Иван Вазов!?! Ако шансът е на наша страна и г-н Бергер го е съхранил, за да привлича клиентелата или от други, защо не и благородни съображения (ако са му разяснили кой го е посетил преди минута), тогава цилиндърът не е изтрит! Той е бил изтъркан от въртене, но физически запазен и съществува.

Къде е цилиндърът днес? Финални следи

Ако приемем оптимистичния сценарий, че записът е оцелял, къде да го търсим?

1. **Следата „Цариград“:** Вестникът на изложението ни дава важна насока: Йозеф Бергер е пътувал по маршрута Пловдив – Цариград. Истанбул е бил негова база или следваща спирка. Възможно е „мострата“ с българския език да е останала в някой антиквариат край Босфора или в личния архив на наследниците му;
2. **Следата „Стоян Заимов“:** От тримата посетители, Стоян Заимов е човекът с най-силно развито чувство за историчност, за важността на момента. Ако някой се е сетил да спаси записа, това трябва да е бил той. Проблемът е, че без фонограф, който е скъп и рядък уред, цилиндърът е безполезен предмет. Дали в необработените фондове на Военно-историческите музеи или в личния му архив не се търкаля стара, мухлясала картонена кутия с надпис „Пловдивъ 1892“?
3. **Следата „Държавен остатък“:** Павилион № 17 е построен с държавни пари. Много често при закриването на такива изложения инвентарът се разпродава или изоставя. Дали г-н

<https://cs-bg.biz/office@cs-bg.biz>

инж.физ. Владимир Филипов - Управител на "Креативни решения" ООД, тел. +359/887 214-555

Бергер не е оставил кашона с изхабените цилиндри на своите домакини? В такъв случай те са някъде в мазетата на Пловдивската библиотека или музей.

ЕПИЛОГ

Гласът на Иван Вазов от 1892 г. вероятно не е запазен поради въпиеща липсата на държавническо прозрение. Предприемачът е бил на място и е притежавал необходимото оборудване. Записът е бил направен, а после? После сме останали с празния павилион за 2 000 лева, който скоро след Изложението е бил разглобен и с тишината на нашето невежество.

Урокът от Павилион 17 не е за технологиите, а за ценностите. Историята се пази не само с паметници от камък, но и с мисъл за крехките неща.

Разследването ни приключва тук.

Установихме кой (г-н Йозеф Бергер), къде (в Павилион 17 на Първото българско земеделско-промишлено изложение от 1892 година), как (с Едисонов електромоторен фонограф) и защо (за такса от 1 лев) е записал гласа на Иван Вазов. Дали гласът е изчезнал в купчина восьмични стърготини през 1892-ра или чака своето откриване в някоя забравена кутия – това е въпрос, чийто отговор лежи отвъд цифровизираните архиви, в праха на реалния свят.

Но сега поне знаем какво търсим, нали?